

*САМКО Алла Миколаївна,  
старший лаборант відділу  
андрагогіки Інституту  
педагогічної освіти і освіти  
дорослих НАПН України  
E-mail: andragogika@ukr.net*

## **ОСОБИСТІТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ШКІЛ**

Однією з провідних форм організації науково-педагогічної спільноти є наукова школа. Цей феномен без жодного перебільшення справляє визначальний вплив на розвиток наукового педагогічного знання. Наукові школи впродовж багатьох років свого існування виступають як найважливіші форми розвитку науки, підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, яскравий приклад кооперації вчених, наукового співробітництва, а також інтеграції науково-дослідної й навчальної роботи, розробки й упровадження наукової продукції в практику.

Передусім зазначимо, що фундаментом зародження наукової школи є відомий учений, талановитий керівник, організатор, захоплений дослідницьким процесом. Зародження наукової школи – процес спонтанний, зумовлений особистістю лідера-дослідника, який має високий науковий статус, здатний усвідомлювати соціальні потреби в розвитку освіти, генерувати ідеї, концептуально мислити, спрямовувати діяльність наукового співтовариства на розроблення проблем освітянської теорії і практики.

Слід підкреслити, що лідером у науці може бути тільки творча особистість. За нашим переконанням, це повинна бути людина зі своїм особливим образом думок, прагненням досягнути суть предмета і йти далі. Чим більш видатний фахівець очолює школу, тим різноманітніші інтереси його послідовників і утворюваної ним школи. Учений, який генерує ідеї, з легкістю

віддає їх, уміє підказати яким шляхами краще просуватися до мети, стає дослідником-учителем, лідером, який веде своїх учнів, йде попереду них і разом з ними. Поза сумнівом, діапазон загальної культури, моральності лідера впливає на рівень керівництва школою.

У цьому сенсі доцільно навести точку зору Ю. Завалевського, який ототожнює лідерство вчителя з його професіоналізмом та конкурентоспроможністю і зазначає, що такий вчитель має володіти даром фасилітації, тобто вмінням «подобатися людям, зачаровувати, надихати їх, вести за собою силою аргументів переконуючого слова». Д. Зербіно робить спробу проаналізувати особистість й діяльність наукового лідера та його взаємовідносини з учнями. На його думку, науковий лідер – це перш за все генератор нової ідеї. Ю. Храмов зазначає: «Вчений, який повною мірою поєднує талант дослідника й вчителя, унікальний, бо його значення для науки від цього тільки зростає...».

На нашу думку, далеко не кожний вчений, яким би талановитим би він не був, може стати вчителем і створити свою школу. Ряд великих учених не мали безпосередніх учнів (М. Планк, Д. Менделєєв та ін.), немає школи Ньютона, школи Ейнштейна, школи Фарадея, але вони відзначені в історії науки як засновники великих наукових напрямів, оскільки мали багатьох послідовників, які розвивали їх ідеї.

Акцентуємо увагу на доробку О. Грезньової. Науковець виділила чотири основні групи якостей, необхідних для формування власної наукової школи. Так, до першої групи можуть бути віднесені якості, що характеризують засновника школи як дослідника: особиста зацікавленість у розробці певних наукових проблем, висока мотивація, спрямованість здібностей на актуальні проблеми практики і теорії, чутливість і сприйнятливність до нового, здатність до генерації ідей, критичний талант, ясна інтелектуальна позиція, високі вимоги до професійної майстерності, широта і різнобічність інтересів,

цілеспрямованість, ентузіазм, працездатність.

Друга група якостей характеризує вченого як організатора. Крім якостей талановитого вченого, засновників наукових шкіл відрізняє колективний стиль наукової роботи. Як вже зазначалося, школа виникає коли дослідницька програма наукового лідера стає основою діяльності колективу. Учитель робить учнів учасниками своєї ідеї, своєї творчості, що передбачає його прагнення до колективного способу роботи, високу комунікативність, контактність, потреба в передачі своїх поглядів і їх обговорень. Можливо, що це деякою мірою пояснює, чому багато великих вчених не мали власних шкіл. У школі має бути демократична атмосфера відкритості, заохочення різних точок зору. Ідеальний тип лідера передбачає відсутність у керівника тотального лідерства.

Але з іншого боку, умовою існування школи є неминуча «диктатура засновника», яка проявляється не тільки в тому, що він є головним носієм ідей школи, а й у тому, що він відповідає за хід і результати діяльності школи і визнання оточуючих. Збереження цілісності програми і швидкий її розвиток можливий тільки при беззастережному визнанні програми та авторитету лідера усіма учасниками школи. Таким чином, для наукових шкіл характерне поєднання ознак авторитарності і демократичних гуманістичних ознак, що пред'являє високі вимоги до особистості засновника школи.

Наступна, третя група якостей, вказує на педагогічні здібності керівників шкіл. Це здатність яскраво і доступно викладати свої думки і переконувати, здатність заряджати ентузіазмом, вміння знайти для учнів заняття відповідно до їх запитів, здібностей та вимог науки, терпимість до критики, доброзичливість до учнів і т.д.

А. Іоффе вважав, що у справжнього вченого ідей буває значно більше, ніж він в змозі сам здійснити. Треба радіти, коли ці ідеї підхоплюють учні та успішно розвивають за допомогою керівника. Але мова йде не тільки про те, щоб не стояти на шляху у своїх учнів, заохочувати їх самостійність, а й про

довіру молодим.

До четвертої групи особистісних якостей керівника школи можна віднести моральні та морально-етичні якості, а саме: порядність, тактовність, почуття обов'язку, справедливість, принциповість, об'єктивність, людяність, чесність, повага гідності іншої людини, доброзичливість.

Отже, незважаючи на однаковість думки дослідників щодо сукупності якостей, притаманних засновникам шкіл, питання про те, які з них є визначальними для формування власної наукової школи, залишається відкритим. Історія знає чимало прикладів, коли вченим не були притаманні вимоги, або характерні риси яскравих дослідників, проте це не завадило їм створити власні школи і виховати плеяди гідних учнів.